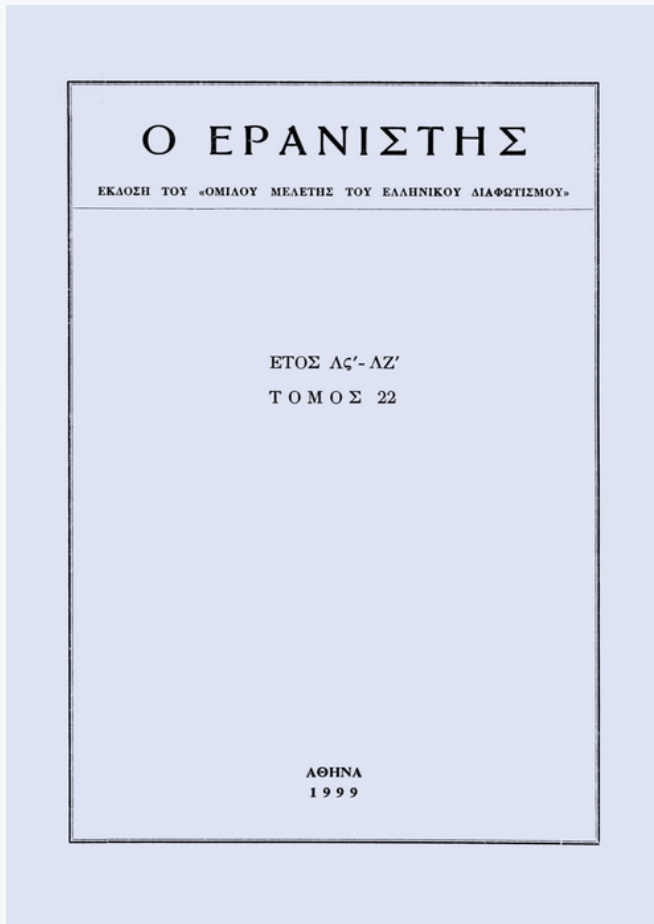

The Gleaner

Vol 22 (1999)

Οι χειρόγραφες διαλέξεις του Γεωργίου Σουγδουρή «Εις τα του φιλοσόφου περί γενέσεως και φθοράς» (1674)

Κώστας Θ. Πέτσιος

doi: [10.12681/er.189](https://doi.org/10.12681/er.189)

To cite this article:

Πέτσιος Κ. Θ. (1999). Οι χειρόγραφες διαλέξεις του Γεωργίου Σουγδουρή «Εις τα του φιλοσόφου περί γενέσεως και φθοράς» (1674). *The Gleaner*, 22, 246–251. <https://doi.org/10.12681/er.189>

αυτή την περίοδο αρκετοί αντιγραφείς, στην πλειοψηφία τους πρόσφυγες από την Κωνσταντινούπολη και την Πελοπόννησο αλλά και ντόπιοι, και ότι υπήρχαν αρκετές σημαντικές βιβλιοθήκες και αντιγραφικά εργαστήρια. Ζώντας σ' αυτή την παράδοση ο Ιωάννης Ξενοδόχος, μέλος Ίσως κάποιας από τις οικογένειες τῶν Μόσχων τῆς Πελοποννήσου, απέκτησε ὅλα τὰ ἐφόδια ὥστε νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ σχεδιάσει τὸ 1520 τὸν καλαίσθητό του ἄτλαντα, τὸν ὁποῖο ἡ παλαιογραφικὴ μελέτη συνδέει μὲ τὰ ἀντιγραφικὰ ἐργαστήρια τῆς Κέρκυρας.²⁶

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ

ΟΙ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΕΣ ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΟΥΓΔΟΥΡΗ "ΕΙΣ ΤΑ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΠΕΡΙ ΓΕΝΕΣΕΩΣ ΚΑΙ ΦΘΟΡΑΣ" (1674)

ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ μέσα στὸ ὁποῖο διαμορφώθηκαν οἱ σχέσεις φιλοσοφίας καὶ ἐπιστήμης στὸν νεοελληνικὸ πνευματικὸ χῶρο τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰῶνος, μὲ στόχο τὴν κατανόηση τῶν ἐπὶ μέρους πτυχῶσεων τῆς περιπατητικῆς καὶ τῆς νεότερης σκέψης, εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ μελετήσω, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα ἐλάχιστα γνωστὰ χειρόγραφα κείμενα ποὺ ἄπτονται τῆς παραπάνω θεματικῆς, καὶ ἓνα χειρόγραφο ὑπομνηματιστικὸ κείμενο τοῦ Γεωργίου Σουγδουρῆ (μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος - 1725) ποὺ ἐπιγράφεται «Εἰς τὰ τοῦ φιλοσόφου περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς. Διαλέξεις». Ἔχει συγγραφεῖ στῆ Βενετία τὸ 1674 καὶ παραδίδεται ἀπὸ τὸν κώδικα ἀρ. 87 τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου. Πρόκειται γιὰ «τεῦχος χάρτινον ἐκ φύλλων 110... οὗ τὸ κείμενον ἐν μιᾷ τῶν σελίδων ἐκάστη μονόστηλον ἐκ γραμμῶν 21», ὅπως τὸν περιγράφει ὁ Ἄθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, καὶ εἶναι «αὐτόγραφος κῶδιξ Γεωργίου τοῦ Σουγδουρῆ». «Ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ κόσμημά τι ὑπάρχει φιλόκαλον, τὸ δὲ τοῦτο περιέχον ἐν ἑαυτῷ φύλλον ἔχει καὶ τὸ σημείωμα τὸδε: Ἐκ τῶν τοῦ διδασκάλου Ἄ[να]νίου ἀφιερῶθη τῷ Παναγίῳ Τάφῳ κατὰ τὸ αψο^{ον} [= 1770] ἔτος, καὶ πᾶς τις τὰς προγεγραμμένας θύραθεν ἀρὰς ἀναγνώτω'».¹

Ἀρχὴ (φ. 1α): Ἄπει μὲν ὁ τῆς φύσεως μύστης ἀδύτων ἐν τῇ τῶν περὶ Οὐρανοῦ ἐκδόσει, τὸ ἐν τῶν τοῦ φυσικοῦ σώματος εἰδῶν, τὸ οὐράνιον ἀμέλει καὶ φθαρτὸν ἐξηκριβώσατο, καὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν τὴν ἀκροτάτην θέαν, καὶ μάλιστα τὴν γεννητοῦ καὶ φθαρτοῦ σώματος τῷ κοινῷ τῶν ἀν-

26. Τόλιμας, ὁ.π., σ. 179.

1. Βλ. Ἄθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, ἡτοι κατάλογος τῶν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τοῦ ἀγιωτάτου ἀποστολικοῦ τε καὶ καθολικοῦ ὁρθοδόξου Πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης ἀποκειμένων ἐλληνικῶν κωδίκων*, Τόμος 4, Ἐν Πετρούπλει 1899, σ. 94-95.

θρώπων γένει τὰ νῦν παρατίθησι». Τέλος (φ. 110α): «Καὶ περὶ μὲν τῶν στοιχείων καὶ τῶν περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς, ἀρκείσθω τοσαῦτα. Γεώργιος ἱεροδιάκονος σουγδουρῆς ἐκ πόλεως Ἰωαννίνων. 1674 φευρουαρίου 16 ἐν τῇ τῶν Ἐνετιῶν».

Τὸ κείμενο ἀπηχεῖ τὴν ἐρμηνεία τῶν σχολιαστῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀφροδισιέως, τοῦ Σιμπλικίου, τοῦ Ἀβικένα, τοῦ Ἀβερρόη καὶ τῶν σχολαστικῶν. Τῇ σχολαστικῇ, ἄλλωστε, γνωσιοθεωρητικῇ διδασκαλίᾳ γιὰ τὰ εἶδη (species) φαίνεται νὰ υἰοθετεῖ ὁ Σουγδουρῆς, ὅταν γράφει ὅτι «κατὰ... τὴν κοινὴν δόξαν ἡ ψυχὴ ἡ ἡμετέρα σὺν τοῖς ἐντυπομένοις εἶδεσι συντρέχει εἰς τὴν ποίησιν τῶν αὐτῆς νοητικῶν ἐνεργειῶν». ² Ὁ ἴδιος συγκαταλέγει τὸν ἑαυτό του στὸ «σύλλογο τῶν περιπατητικῶν» ³ καὶ ἐνῶ συμφωνεῖ σὲ ἀρκετὰ σημεῖα μὲ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Thomae Aquinatis, τοὺς «περὶ Θωμᾶν», ⁴ φαίνεται νὰ συντάσσεται, στὰ περισσότερα θέματα, μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Duns Scotus, μὲ τὸν ὁποῖο συμφωνοῦν «κοινῶς οἱ θεολόγοι τε καὶ φυσιολόγοι... ἄπαντες». ⁵

Γιὰ νὰ θεματοποιήσῃ τὴ διδασκαλία τοῦ Ἀριστοτέλους, συνοψίζει «τὰ... τοῦ φιλοσόφου τῆδε κακεῖσε σποράδην λεχθέντα» ⁶ καὶ συζητᾷ ἐκτενῶς, μὲ συνεχεῖς ἀναφορὰς στὸ ἀριστοτελικὸ corpus, τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων οὐσίας καὶ συμβεβηκότων, στὸ πλαίσιο ποὺ διαμόρφωσε ἡ ἀριστοτελική-σχολαστικὴ παράδοση γιὰ τὴ ποιότητα. Μέσα ἀπὸ τὸ θεωρητικὸ πρίσμα αὐτῆς τῆς παράδοσης ὁ Σουγδουρῆς ἀντιπαρατίθεται πρὸς τοὺς ὑποστηρικτὰς τῆς εὐρέως διαδεδομένης κατὰ τὴν Ἀναγέννηση θεωρίας γιὰ τὴς «qualitates occultae», τὴς «κρυφῆς ποιότητες» τῶν πραγμάτων, χαρακτηρίζοντας «μειρακιώδη» τὰ ἐπιχειρήματά τους. ⁷

Θὰ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅτι οἱ θέσεις ποὺ ἐκφράζει ὁ Σουγδουρῆς, ὡς παρέμβαση ἀπὸ τὸ καθαυτὸ συζητούμενο φιλοσοφικὸ πρόβλημα τῶν ποιοτήτων καὶ τῶν σχέσεων οὐσίας-συμβεβηκότων, ⁸ ἴσως σχετίζονται τόσο μὲ τὴν ἀνιγμιατικὴ ὑπόδειξη τοῦ Ἀνακία

2. Ὁ.π., φ. 18α.

3. Βλ. ἐνδεικτικὰ φ. 78α: «Τέσσαρας κοινῶς ὁ ἡμέτερος τῶν περιπατητικῶν σύλλογος ποιότητος γινώσκει...».

4. Ὁ.π., φ. 10β: «τῆς οὐκείας ἀναλύσεως μέχρι τῆς πρώτης ὕλης ἄριστα δοκοῦσι προνοούμενοι οἱ περὶ Θωμᾶν, τὰ κοινὰ τῶν συμβεβηκότων οὐκ ἐν τῇ πρώτῃ ὕλῃ, ἀλλ' ἐν τῷ συνθέτῳ συμπεραίνοντες ὑποκεῖσθαι» [...]. «Ἡμεῖς γοῦν... ἀρετωτέρων τὴν ἐναντίαν κρίνωμεν δόξαν». Πρβ. φ. 22α.

5. Ὁ.π., φ. 37β.

6. Ὁ.π., φ. 69α.

7. Ὁ.π., φ. 16β: «Φασὶ τινὲς τῶν ἀντιτεινόντων, τὴν μὲν ψυχρότητα οὐκ ἀναλαμβάνεσθαι παρὰ τοῦ εἶδους τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ παρὰ τινος κρυπτῆς ποιότητος ἐν αὐτῷ τῷ ὕδατι ἐνδομυχούσης. Μειρακιώδη δὲ ταῦτα». Πρβ. φ. 17α: «Ταῦτα δὲ μᾶλλον ψευδῆ».

8. Βλ. ἐνδεικτικὰ φ. 12β: «Πιθανώτερον ἐστὶ τὴν ποσότητα μὲν ἀμέσως ἐν τῇ πρώτῃ ὕλῃ, τὰ δὲ κοινὰ τῶν συμβεβηκότων ἐν αὐτῇ ὑποκεῖσθαι τῇ ποσότητι. Καὶ ταύτην μὲν τὴν θέσιν πιθανωτέραν ποιεῖ τὸ τῆς εὐχαριστίας μυστήριον, ἐν ᾧ ἄμεινον

στό παράφυλλο,⁹ όσο και με τη διαμάχη περί Θείας Ουσίας και Ἐνεργειῶν, γιὰ τὴν ὁποία ὁ Σουγδουρῆς ἀναγκάστηκε τὸ 1699 σὲ Ὁμολογία Πίστεως.¹⁰

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ διάταξη τῆς θεματικῆς, ἡ μέθοδός του συνίσταται στὴν παράθεση τῶν ἀπόψεων τῶν «ἀντιπάλων»,¹¹ τὴν ἀνασκευὴ τῆς δόξας («τῶν ἐναντίων»)¹² καὶ τὴ διατύπωση τῶν δικῶν του θέσεων, τίς ὁποῖες συχνὰ τεκμηριώνει μετὰ τὴν ἐπίκληση τῆς πείρας.¹³ Ὁ Σουγδουρῆς γνωρίζει καὶ συζητᾷ τίς ἀντιλήψεις τῶν νεοτέρων, «τῶν σταγειριτομάχων», ὅπως ἀποκαλεῖ ὀρισμένους ἀπὸ αὐτοὺς, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ὀνομαστικῶς μνημονεύει τὸν Καρδανό, μετὰ ἀφορμὴ τὴ συζήτηση γιὰ τὰ

ἔστιν ὁμολογεῖν τὴν ποσότητα τῶν λοιπῶν συμβεβηκότων ὑποκείμενον. Ἄλλως τε γὰρ εἶεν ὡσεὶ ψάμμος χωρὶς ἀσβέστου, οὐθ' ἑνὸς κινουμένου ὄφειλον καὶ τὰ λοιπὰ κινεῖσθαι. Καὶ μάλιστα διότι ὀρώμεν τὰ συμβεβηκότα ἐκεῖνα ἐκ τῶν περισταμένων αἰτιῶν θερμαίνεσθαι καὶ ψυχραίνεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖσε οὐσίαν οἴνου, ἢ ἄρτου ὁμολογεῖν βλάσφημον, καὶ τὰ φυσικὰ τῶν αἰτίων πλάττειν ἀδύνατον, ῥητέον ἂν τὸ θερμὸν ἐκεῖνο, φέρε εἰπεῖν, οὐχὶ μὲν ἐκ τοῦ ἐγγύς ὄντος πυρὸς γεννᾶσθαι, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πλάττεσθαι. Ταῦτα δὲ εἰ καὶ τῶ πολλοπλάσιασμοῦ τῶν θαυμάτων σφῆξιν τις ἔχει, ἄμεινον δ' ὅμως ἐστὶ τῆς ἀνάγκης ἐκτὸς αὐτὰ μὴ πολλαπλασιαζέειν, ἀλλ' ἔρεῖν τὴν ποσότητα οἶμαι ἄμεσον... ὑποκείμενον τῶν συμβεβηκότων ἐκεῖνων». Πρβ. φ. 18β καὶ φ. 36β.

9. Βλ. παραπάνω, σ. 246. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἀνανία Ἀντιπάριο, μαθητὴ τοῦ Δωρόθεου Λεσβίου, ὁ ὁποῖος χρημάτισε διδάσκαλος τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ σχέση του μετὰ τὸ Μετόχιον τοῦ Παναγίου Τάφου προκύπτει, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἀπὸ τὴν προμετωπίδα τοῦ ἔργου του, *Σπλάγγνον Γραμματικῆς ἢ περὶ μορίων...*, Βενετία 1764, ὅπου διαβάζουμε ὅτι ἐτυπώθη ἀναλώμασι τοῦ Παναγίου καὶ Ζωοδόχου Τάφου» (βλ. Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique*, par L. Peti-H. Pernot, Paris 2, 1928, σ. 28).

10. Γιὰ τὸ κείμενο βλ. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, ὅ.π., 4, σ. 387-388. Ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία σχετικὰ μετὰ τὸ θέμα παρατίθεται ἀπὸ τὸν Χρυσόστομο Παπαδόπουλο, «Ἱστορικὰ Σημειώματα. Β' Γεώργιος Σουγδουρῆς», *Θεολογία*, 4 (1926) 8-10. Πρβ. Τάσος Ἀθ. Γριτσόπουλος, «Σουγδουρῆς Γεώργιος», *Θ.Η.Ε.*, 11 (1967) 287-289. Παναγιώτης Κ. Χρήστου, «Ἡσυχαστικαὶ ἀναζητήσεις εἰς τὰ Ἰωάννινα περὶ τὸ 1700», *Κληρονομία*, 1 (1969) 337-352. Λίνος Μπενάκης, «Σουγδουρῆς Γεώργιος», *Παγκόσμιον Βιογραφικὸν Λεξικόν*, 9α (1988), σ. 326. Gerhard Podskalsky, *Griechische Theologie in der Zeit der Turkenherrschaft 1453-1821*, München 1988, σ. 44-45, 298-299. Τὸ θέμα, ἴσως, θὰ πρέπει νὰ ἐξετασθεῖ καὶ μέσα ἀπὸ τὸ πρίσμα τῶν ἀπόψεων τοῦ ἐκφράζει ὁ Σουγδουρῆς στὸ κείμενο ποὺ παρουσιάζουμε.

11. Ὁ.π., σ. 17β.

12. Ὁ.π., σ. 37β. Πρβ. φ. 65β: «Ἀνασκευάσαντες γοῦν τάσδε τὰς δόξας, ἐξὸν ἡμῶν καὶ λέγειν περὶ τῆς ἡμετέρας. Ἐστω γοῦν ἡ ἡμετέρα».

13. Βλ. φ. 44α: «Τὴν θέσιν ἐπιδείκνυσιν ἡ πείρα»· φ. 51α: «Ἡ θέσις ἐξ αὐτῆς δὴ τῆς πείρας ἐμφανεστάτοις παραδείγμασι φανεροῦται»· φ. 59α: «ἡ θέσις πιστοῦται προφανεστάτοις παραδείγμασι».

ζεύγη τῶν ιδιοτήτων, θερμὸν-ψυχρὸν, ξηρὸν-ὕγρὸν, ποὺ ἐρμηνεύουν τὴν ποικιλία τῆς ὕλης.¹⁴

Ἡ ἐπιχειρηματολογία του διαπνέεται ἀπὸ τὴν ἐρμηνεύουσα ποὺ δεσπόζει («ἐν τῇ τῶν περιπατητικῶν χορείᾳ»)¹⁵ καὶ παρὰ τὸ γεγονὸς ὀρισμένων, ἡσσονος σημασίας, διαφοροποιήσεων, παραμένει στὸ πλαίσιο τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας.¹⁶ Συνιστᾷ ἐδραία πεποίθηση τοῦ Ἡπειρώτη στοχαστῆ ὅτι στὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπάρχουν εἴτε ad hoc ἐξηγήσεις γιὰ τὰ προβλήματα φυσικῆς φιλοσοφίας, εἴτε in posse, τίς ὁποῖες μπορούμε νὰ ἀναδείξουμε μέσω τῆς συνάρθρωσης τῶν ἐπὶ μέρος θέσεων τοῦ Σταγειρίτη καὶ τῆς ἐρμηνευτικῆς συνδρομῆς τῶν σχολιαστῶν του.¹⁷

Ὁ Σουγδουρῆς δέχεται τὴ διαίρεση τοῦ σύμπαντος σὲ ὑποσελήνια καὶ ὑπερσελήνια περιοχὴ καὶ θεωρεῖ τὴν ταξιθέτηση αὐτῆ προϋποθετικῶς στοιχεῖο τῆς κοσμικῆς εὐταξίας καὶ εὐαρμοσσίας: «Ἀσύντακτος», γράφει, «ἡ τοῦ παντὸς κόσμου δημιουργία εἴη ἂν, τῶν αὐτοῦ μερῶν οὐ τῇ ὀρθῇ τάξει συναπτομένων. Τὰ μὲν γοῦν τὸν ἀνώτερον, τὰ δὲ τὸν κατώτερον καὶ τινὰ τὸν μέσον ἔδει τόπον καταλαμβάνειν. Ἐπειδὴ ἡ φύσις οὐ μόνον τῷ ὕδατι τὴν οἰκίαν ψυχρότητα ἐχαρίσατο, ἀλλὰ καὶ ἰσχὺν αὐτῷ ἐνέβαλεν πρὸς τὴν ἐκείνης ἀνάκτησιν, ὅτ' ἀμέλει ἐκείνης τῶν ἐξωτερικῶν αἰτιῶν οἷα ἐστερεῖτο. Οὕτως ἔδει καὶ τοῖς λοιποῖς τῶν ὄντων ἰσχὺν μεταδιδόναι τῷ ἀνακτῆσαι τὸν πρότερον καὶ προσήκοντα τόπον, ὅταν ἀμέλει

14. Βλ. φ. 76α: «Ἐποκάτω τῆς σελήνης ἀμέσως δίδοσθαι τὸ πῦρ ἤρνήσαντο πρῶτον τινὲς τῶν πάλαι φυσιολογούντων, οἵτινες τὸ τῆς γῆς κέντρον ἴδιον ἔφασαν τόπον τοῦ πυρός, ἅτε δὴ τελειοτάτου τῶν στοιχείων. Ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις ὁ Κάρδανός, καὶ τὸ ἡμέτερον τουτὶ ἀληθὲς πῦρ ὑπάρχον ἤρνήσατο, καὶ ὑποκάτω τῆς σελήνης τὴν οἰκίαν ἔχειν σφαῖραν φιλοσοφικῆς ἀπεφῆναντο ληρωδίας ἐρεσσελίαν. Τουτωὶ καὶ τινὲς ἄλλοι συνηκολούθησαν ἐκ τῶν σταγειριτομάχων. Κατὰ τούτων γοῦν ἔστω ἡ ἡμετέρα θέσις». Πρόκειται γιὰ τὸν Girolamo Cardanus (Hieronimus) (1501-1576) [· *De subtilitate rerum*, 1552· *De rerum varietate*, 1556· *Arcana aeternitatis* (= *Opera Omnia*, I-X, Lugduni 1663).]

15. Ὁ.π., φ. 75α. Συχνὰ ὑπογραμμίζει τίς ἐρμηνευτικὲς δυσκολίες τῶν περιπατητικῶν. Βλ. φ. 74β: Σχετικὰ μὲ τὴν ὕψὸς τῶν στοιχείων «συγχίζεται... ἐνταῦθα καὶ ὁ ἡμέτερος σύλλογος. Οἱ γὰρ τοῦ ἡμετέρου γένους περιπατητικοὶ τὰς δὲ τῶν ποιότητων, εἶδη καὶ μορφὰς οὐσιώδεις τῶν δὲ στοιχείων εἶναι φασί».

16. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὸ θέμα βλ. τὴν ἀνακοίνωση Κώστας Θ. Πέτσος, «Ἡπειρώτες Ἐδεργέτες καὶ Παιδεῖα: Ἡ διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας στὶς Σχολὰς τῶν Ἰωαννίνων». [Ἐπιθεώρηση στὰ Πρακτικὰ τῆς Ἡμερίδας *Μνήμη Ἡπειρωτῶν Ἐδεργέτων*, Ἰωάννινα, 15-17 Μαΐου 1998, ποὺ ὀργάνωσε ὁ Δῆμος Ἰωαννινῶν καὶ τὸ Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων.]

17. Βλ. ἐνδεικτ. φ. 107β, ὅπου ἀναφέρεται στὰ οὐσιώδη εἶδη τῶν στοιχείων: «Ἡ θέσις τοῦ φιλοσόφου ἐστίν. Ὅστις κἂν ἐνιαχοῦ ταύτην διαλύσαι τὴν ἀπορίαν οὐκ ἠθέλησε, ἀλλαγῶν δὲ κατὰ τοὺς πάλαι αὐτὴν ὠμολόγησεν. Ἀλλοθι ὅμως οὕτως τὴν αὐτοῦ γνώμην φανερὰν ἐποίησατο, ὥστε ἀμφισβητεῖν τοὺς περιπατητικούς μὴ δύνασθαι περὶ τοῦ διδασκάλου. Ἀκούσατε αὐτοῦ ἐν τῷ *Περὶ Οὐρανοῦ* γῶ ὕφει γῶ ἐνθα φησὶν...».

ὕπ' ἐκείνου ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν αἰτίων ἐξεβάλλοντο. Οὕτωςι γὰρ ἡ τάξις αὕτη καὶ ἡ τοῦ παντός δημιουργία διατηρεῖσθαι μᾶλλον ἐδύνατο. "Θθεν τῆς κινητικῆς δυνάμειος ἐκτός, ἣν ἔχουσι τὰ ἐμφυχα, καὶ τοῖς ἀψύχοις δύναμις καὶ ἰσχὺς ἐδόθη, ἥ πρὸς τὸν οἰκείον φέρονται τόπον. "Θθεν τὸ πῦρ ἄνω, ἡ δὲ γῆ κάτω φέρεται καὶ τὰ λοιπὰ ὁμοίως".¹⁸

Τυπικὰ ἀριστοτελικὴ εἶναι καὶ ἡ ἀποψή του γιὰ τὸ βαρὺ καὶ τὸ κοῦφον, τὴν ὁποία ἀντιτάσσει κατὰ «τῶν νεωτέρων». "Ὅπως σημειώνει, «δεῖκνυσι γὰρ ἡ πεῖρα, ὅτι τὰ κουφότερα εἰσὶ καὶ ἀνωφερέστερα, τὰ δὲ βαρύτερα κατωφερέστερα. "Ἀρ' οὖν ἡ δύναμις αὕτη, ἥ ἄνω καὶ κάτω φέρεται τὰ στοιχεῖα, ἡ βαρύτερη καὶ ἡ κουφότερη ἐστίν». Συμπληρώνει δὲ ὅτι ὀρίζεται ὡς «βαρὺ μὲν οὖν τὸ φέρεσθαι πεφυκὸς ἐπὶ τὸ μέσον, κοῦφον δὲ τὸ ἀπὸ τοῦ μέσου. Ἀρχὴ τις ἀμέλει ἐσωτερικὴ προσεχῶς διορίζουσα τὰ στοιχεῖα πρὸς τὴν ἄνω» ἢ «πρὸς τὴν κάτω φοράν».¹⁹

Τὸ σημαντικὸ αὐτὸ ἔργο,²⁰ ποὺ παρουσιάσαμε ἐδῶ, δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ τὸ ὁποῖο συνέγραψε ὁ Σουγδουρῆς στὴ Βενετία, στὴν ὁποία τὸν συναντοῦμε ἤδη τὸ 1673.²¹ Σύμφωνα με ὅσα σημειώνει στὸ φ. 21β, «οἱ γὰρ

18. "Ο.π., φ. 96β-97α.

19. "Ο.π., φ. 99α-β. Πρβ. φ. 102α: «ἡ θέσις ἐστὶ κατὰ τινων τῶν νεωτέρων, οἵπερ τὴν κίνησιν ταύτην τῶν ζιπτομένων οὕτω σαφηνίζουσιν». Στὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος οἱ ἀπόψεις αὐτὲς ἐξακολουθοῦν νὰ ἔχουν ὑποστηρικτές, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐπιστολιμαία διαμάχη ἀνάμεσα στὸν Νικόλαο Ζερζούλη καὶ τὸν Δωρόθεο Λέσβιο, ποὺ υπερασπίζεται, ὅπως καὶ ὁ Σουγδουρῆς, τὴν ἀριστοτελικὴ θέση. Γιὰ τὸ θέμα βλ. Λίνος Μπενάκης, «Ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ μεταβυζαντινοῦ ἀριστοτελισμοῦ στὸν ἐλληνικὸ χῶρο. Ἀμφισβήτηση καὶ υπεράσπιση τοῦ φιλοσόφου στὸν 18ο αἰῶνα. Νικόλαος Ζερζούλης - Δωρόθεος Λέσβιος», *Φιλοσοφία*, Ἀθήνα 1977, σ. 416-454.

20. Θὰ ἐκδοθεῖ στὴ σειρά τῶν *Κειμένων Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας*, ποὺ ἐτοιμάζει τὸ Κέντρο Ἑρευνῶν Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας (Τομέας Φιλοσοφίας) τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων.

21. Βλ. Κωνσταντῖνος Δ. Μέρτζιος, «Ἡπειρωτικὰ Σταχυολογήματα», *Ἡπειρωτικὴ Ἔστια*, ΙΑ' (1962) 382-383: «Ἐν Βενετία ὁ Σουγδουρῆς συναντᾶται πρῶτην φοράν» στίς «13 Σεπτεμβρίου 1673, ὅτε ὑπογράφει ὡς μάρτυς...». Τὸ 1679 φέρεται ἐγγεγραμμένος στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πάδοβας [Γεώργιος Σ. Πλουμίδης, «Αἱ πράξεις ἐγγραφῆς τῶν Ἑλλήνων Σπουδαστῶν τῆς Παδοῦς (Μέρος Α'. Artisti). Συμπλήρωμα (ἔτη 1674-1701)», *Θησαυρίσματα*, 8 (1971) 191, ἀρ. 93: «Sugduri Georgio del Zaccaria da Giannina. 2º anno»] καὶ τὸ 1680 ἦταν «inquisitor» τοῦ ἔθνους του («Ἀριστείδης Π. Στεργιέλης, *Τὰ δημοσιεύματα τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας*, Ἀθήνα 1970, σ. 160). Σημαντικὰ στοιχεῖα παρέχουν οἱ αὐτόγραφες ἐπιστολὲς τοῦ Σουγδουρῆ πρὸς τὴν ἀδελφὴ του Χάιδω Γλυκῆ, ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα στὴ Βενετία (βλ. *Κατάλογος Ἐγγράφων τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, χφ. ἀρ. 7854, 7856, 7857, 7858, 7867, 7870). Δημοσιεύθησαν ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Ἀθηνᾶγόρα, «Σχολὴ Ἐπιφανείου Ἡγουμένου», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικά*, 4 (1929) 70-78 (ἄρθρο: σ. 63-78). Ἀναδημοσιεύθησαν ἀπὸ τὸν Στέφανο Μπέττη, «Γεώργιος Ἱερὺς Σουγδουρῆς. Ὁ Διδάσκαλος τοῦ Γένους (1645;-1725)», *Ἡπειρωτικὴ Ἔστια*, ΙΒ' (1963) 498-501, 905-908.

τοῦ Πλάτωνος ἀρχαιότεροι... οἱ τῶν ἀτόμων προστάται, ὧν τοὺς λόγους ἐν τοῖς φυσικοῖς ἀνεσκευάσαμεν»,²² θὰ πρέπει νὰ εἶχε συγγράψει καὶ ἄλλο ἔργο μὲ ἀντικείμενο τῆ φυσικῆ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους, πρὶν ἀπὸ τὸ 1674.

ΚΩΣΤΑΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΤΟΥ «ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΩΝ ΜΑΤΑΙΟΤΗΤΟΣ»

ΣΤΙΣ 12 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1715 ὁ Δημήτριος Γεωργιούλης Νοταρᾶς ὀλοκληρῶνει, στὸ Βουκουρέστι, τὴ μετάφραση ἐνὸς ἔργου ποῦ ἐλληνικὰ τὸ ἐπιγράφει «Περὶ τῆς τῶν συμβουλιῶν ματαιότητος».¹ Ποιὸ ὅμως εἶναι τὸ πρωτότυπο καὶ ποιὸς ὁ συγγραφέας του;

Ὁ Νοταρᾶς, ὅταν μετέφρασε, τὴν ἴδια περίπου ἐποχῇ, τὸ ἔργο τοῦ Emmanuel Tesauro *La Filosofia morale*, δὲν παρέλειψε νὰ ἀναγράψει στὴν ἐπιγραφή τοῦ ἔργου τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα τοῦ πρωτότυπου ἔργου, ὅπως ἄλλωστε καὶ τὸ δικό του: «Βιβλίον ἀΐ ἦτοι Ἡθικὴ Φιλοσοφία... ἦντινα συνέθεσεν ὁ κόμης καὶ ἱππεὺς Ἑμμανουήλ Θησαυρὸς εὐπατρίδης τοῦ Τουρίνου, τὴν ἐμεταγλώττισε δὲ Δημήτριος Νωταρᾶς ἰατροφιλόσοφος ὁ Πελοποννήσιος...»· ἐνῶ στὸ τέλος, στὸ βιβλιογραφικὸ σημείωμα, ἀνέγραψε τὸ χρονο καὶ τὸν τόπο ποῦ περάτωσε τὴ μετάφραση: «μεθερμηνεύθη ἔτει ἀπὸ Χ[ριστ]ῆ: ,αψιζϞ». Ἐν Βουκουρεστίῳ τῆς Οὐγγροβλαχίας».²

Στὴν ἐπιγραφή ὅμως τοῦ ἔργου «Περὶ τῆς τῶν συμβουλιῶν ματαιότητος» παραλείπεται τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα τοῦ πρωτοτύπου, ἐνῶ στὸ τέλος, στὸ βιβλιογραφικὸ σημείωμα, ἀναγράφεται μόνον τὸ ὄνομα τοῦ μεταφραστῆ: «Δημήτριος Νωταρᾶς ἰατροσοφιστῆς ἐμεταγλώττισε. Ἐπετέθη κορωνίς τῷδε ιβ^α αὐγούστου, ,αψιεϞ». Ἐν Βουκουρεστίῳ».

Ἡ νεοελληνικὴ ἐπιστῆμη ἐλάχιστα ἔχει ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ μετάφραση

22. *Αὐτόθι*: «τὴν μὲν οὐσίαν, ἐὰν ὑλικῶς λάβωμεν... ὡς ἡμῖν ἐν τοῖς φυσικοῖς ἤδη δεδήλωται».

1. Ὁ πλήρης τίτλος εἶναι σχοινοτενής: «Περὶ τῆς τῶν συμβουλιῶν ματαιότητος βιβλίον ἐν, ἐν ᾧ ἡ ματαιότης καὶ ἡ ἀλήθεια τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, πολιτικοῦ καὶ ἠθικοῦ λόγου καθαρῶς ἀποδείχεται καὶ διαλογικῶς παραδίδεται».

2. Θυμίζω τὰ χειρόγραφα ποῦ παραδίδουν τὴ μετάφραση ἔργου τοῦ Tesauro ἀπὸ τὸν Νοταρᾶ: ἀ' τὸ ἀρ. 59 (422) τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας· β' τὸ ἀρ. 681 τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ γ' τὸ ἀρ. 100 τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου —τὸ τελευταῖο τὸ γνωρίζουμε πλέον ἀπὸ τὴν περιγραφή τοῦ Ν. Βέη (*Κατάλογος τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου*, τ. 1, Λιψία-Ἀθήνα 1915, σ. 95), καθὼς, ὅπως εἶναι γνωστό, κάηκε στὴν πυρκαγιὰ τοῦ 1934.